

پۆلی کردار له ئاستی قوڵی رستهدا

نازاد نههمهد حسهين^۱ - عزيز خالد عبدالله^۲

azad.hussain@univsul.edu.iq - aziz.abdalla@univsul.edu.iq

^{۱،۲} بهشی کوردی، کۆلیژی زمان، زانکۆی سلیمانی، سلیمانی، ههریمی کوردستان، عێراق.

پوخته:

تویژینهوهکه بۆ (پۆلی کردار له ئاستی قوڵی رسته) له زمانی کوردیدا له شیوهزاری سلیمانی کرمانجی ناوهراست تهرخانکراوه. بواری تویژینهوهکهش له ئاستی رستهسازیدا، تویژینهوه له ئاستی زمانی ماندا پهیوهسته به واتاوه، چونکه له نیوان رستهسازی و واتاسازیدا چونهناویهک و تیکچرژانیک دهبینریت، که له نیوان ئەم دو ئاسته ههیه. دروستهههیه. دروستهههیه. دو دیوی ههیه، که (فۆرم و واتا)ن، کرداریش وهک که رهستهههیهکی رسته و ههلسوپینهههیه که رهستهکانی تر، پۆلی سه رهکی له پۆلانی رستهدا ههیه.

گرنگی تویژینهوهکه له وهدایه، که له تویژینهوهکانی پێشودا، ههندی لایهنی سینتاکسی زمانی کوردی له سه ره لقه تیورهکانی (GB) جیبهجیکراوه، ئەم تویژینهوهههیهش جیبهجیکردنی لایهنیکی تری تیوری دهسهلات و بهستهوهیه له سه ره سینتاکسی زمانی کوردی، که بریتیه له پۆل و ههژمونی کردار له ئاستی قوڵی رستهدا، پۆلی کردار له ئاستهدا، دابهشکردنی واتایه، که پۆله واتایهکان به فریزهکانی تری رسته ده بهخشیت، لایهنیکی تری پۆلی کردار، داوکردنی فریزه پئویستییهکانیهتی، چونکه فریزهکان بهویستی کردار دینه ناو رستهوه، چ ئهوانهی کردار حوکمیان دهکات، یان ئهوانهی، که حوکمیان ناکات، واته که رهستهکانی رسته راستهوخۆ، یان ناراستهوخۆ له ژیر دهسهلاتی کرداردان، به واتایهکیتر کردار ههژمونی به سه ره هه ره دو لایهنی سینتاکسی و سیمانتیکی رستهدا ههیه.

کلیه وشهکان: پۆلی کردار، ئاستی قوڵ، پۆله واتایهکان، دروستهههیه فریزه داواکراوهکان.

پیشهکی:**ناونیشان و بواری تووژینهوهکه:**

تووژینهوهکه تایبته به (پۆلی کردار له ئاستی قولی رسته‌دا) له زمانی کوردی - شیوه‌زاری سلیمانیدا. بواری تووژینهوهکه‌یش له ئاستی رسته‌سازیدایه و سروشتی بابه‌ته‌که به جوړیکه، که پیویسته له‌لایه‌نی واتاییشی بکوژرته‌وه، چونکه ئاستی قولی رسته، له‌سه‌ر بنه‌مای واتا دارپژراوه و ئاستیکی واتایی رسته‌یه. **رێبازی تووژینهوهکه:** رێبازی په‌سنکردنی شیکاریی په‌یره‌و‌کراوه، به‌پیی تیوری ده‌سه‌لات و به‌ستنه‌وه.

گرفتیی تووژینهوهکه: زانیاری سه‌رچاوه‌کان له‌یه‌کده‌چن و زیاتر زانیاری دوباره له‌خۆده‌گرن.

سنور و که‌ره‌سته‌ی تووژینهوهکه: سنوری تووژینهوهکه له چوارچێوه‌ی سینتاکسیی زمانی کوردیدایه، که دیالیکتی کرمانجی ناوه‌راست په‌یره‌و‌کراوه. که‌ره‌سته‌کان له رسته و فریزه‌کانی زمانی کوردیی وهرگیرون. **گرنگیی تووژینهوهکه:** له تووژینهوه‌کانی پیشودا، هه‌ندی لایه‌نی سینتاکسیی زمانی کوردی له سه‌ر لقه تیوره‌کانی (GB) جیبه‌جیکراوه، ئەم تووژینه‌وه‌یه‌ش جیبه‌جیکردنی لایه‌نیکی تری تیوری ده‌سه‌لات و به‌ستنه‌وه‌یه له‌سه‌ر سینتاکسیی زمانی کوردی.

ناوه‌پۆک و پلانی تووژینهوهکه: تووژینهوه‌که جگه له پیشه‌کی و ئەنجام و لیستی سه‌رچاوه‌کان، له دو به‌ش پینکدیت، به‌شی یه‌که‌م بۆ ناساندنی ئاستی قولی رسته و کردار ته‌رخانکراوه، له به‌شی دوهمدا پۆله واتاییه‌کان و دروسته‌ی فریزه‌کانی کردار به‌پیی تیوری (X-bar) خراوه‌ته‌رو.

به‌شی یه‌که‌م: ئاستی قولی رسته**۱-۱: ده‌روازه‌یه‌ک:**

کردار یه‌کیکه له که‌ره‌سته‌کانی رسته و به‌هه‌لسوڕپه‌ری که‌ره‌سته‌کانی تریش داده‌نریت، پۆلی سه‌ره‌کیی له پۆلانی رسته‌دا هه‌یه، که داوای هه‌ندی که‌ره‌سته‌ ده‌کات و داوای هه‌ندی که‌ره‌سته‌ی تر ناکات، ئەمه‌ش په‌یوه‌ندی به‌ ده‌سه‌لاتی کرداره‌وه هه‌یه، به‌پیی تیوری ده‌سه‌لات و به‌ستنه‌وه، رسته دو ئاستی پۆلانی هه‌یه، (ئاستی پۆلانی قول) و (ئاستی پۆلانی روکه‌ش)، له لقه تیورییه‌کانی (ده‌سه‌لات و به‌ستنه‌وه)دا، تیوری (پۆله واتاییه‌کان) و (X - bar) له‌سه‌ر ئاستی قولی رسته جیبه‌جیده‌کرین، چوارچێوه‌ی تووژینه‌وه‌که‌ش ئاستی پۆلانی قول له‌خۆده‌گرت.

۲-۱: ئاستی رۆنانی قول:

یه کهم قونای به ره مهینانی سینتاکسییه و "رۆنانی نابه رجه سته دنوینیت" (Trask: 1993, 79)، یه کیکه له دو ئاسته رۆناییه کهی رسته، که لای هه مو مروفتیک بونی هه یه و جیاوازی نییه. رسته له هه مو زمانیکدا، وهک یهک دروست ده بیت، هه مان که ره سته ی پیکهاتن به شداری له رۆناییدا ده کهن، به پپی بۆچونی (چۆمسی) هه مو زمانه کانی جیهان له ئاستی رۆنانی قولدا یه کسانن و جیاوازیان نییه، چونکه "زمانی مروفت هه مو به پپی هه مان پهیره و کار ده کهن و هه لده سورپین، ئه م جیاوازیانه ی له نیوانیادا به دیده کریت هه ر له (سیما) دایه، Surface Structure، ئه گینا له (بنج) دا، Deep Structure هه مو یه کن و یه ک ده گرنه وه". (ئه مین: ۲۰۰۹، ۲۳۷) ئاستی رۆنانی قول بۆ په یوه ندیکردن به کارنایهت و مروفت ده برپینه کانی به م ئاسته نادرکییت، ئاستی روکهش، که بۆ چۆنیه تی گوکردنی رسته یه به کار ده هییت.

ئه م ئاستی رۆنانه، په یوه ندییه ناوه کییه کانی نیوان که ره سته پیکهاتنه ره کانی رسته یه، که ره سته کان له فره هه نگه وه وه رده گیرین و زاروه سینتاکسییه کان به دانه ی فره هه نگه ی پرده کرینه وه، "تیکرده ی که ره سته فره هه نگیه کان له م دروستانه دا ئاستی قول دینیته ئاروه، به م پپی به نه ما دروسته ییه کان ده کاته یاساکان" (حه سین: ۲۰۱۲، ۱۱۱)، که تیایدا یاسا فره هه نگیه کان و یاساکانی فریز پیکهاتن پیکه وه رسته پیکدین، ئه مهش یه کهم قونای رۆنانی رسته یه، چونکه "هه نگای یه که می به ره مهینانی رسته یه ک له رۆنانی قول وه ده ستپیده کات" (محمد: ۲۰۱۴، ۱۱۳)، که له م رۆنانه دا، که ره سته کانی رسته له جیکه وه ته ی چه سپاوی خۆیاندان و هیه جیگورکییه ک ناکه ن، هه روه ها فریزه کان له شیوه ی دانه ی فره هه نگه ی ته واو دان و نابنه جیناوی لکاو، هیه کورتکردنه وه یه ک، یان دیارده یه کی ئابوری له م ئاسته دا جیه جیناکریت، "کرداریک و فریزه پیوسته کانی، که به پپی رۆلی واتایی کردار دینه ئاروه و به پپی یاساکانی ریزبونی که ره سته له زمانیکی دیاریکراودا ریکده خرین". (حه سین: ۲۰۰۹، ۲۳) به گشتی ئاستی رۆنانی قول په سنی پیکهاته ی قولی ده برپاره زمانیه کان ده کات و دیاریکه ری په یوه ندییه سینتاکسییه کانیشه، "ئه وه ی گرنه گه له م ئاسته دا، ئه وه یه دروسته ی قول به دیاریکه ری ئاستی سیمانتیکی ده برپاره کان دانراوه" (حه سین: ۲۰۱۲، ۱۱۱) و کاریگه ری له سه ر واتای رسته هه یه، که به هۆیه وه ده توانریت رسته کان لیکدرینه وه، به مایه که بۆ تیگه یشتن و شیکردنه وه ی قسه ی ئاخپور، ئه م ئاستی رۆنانه، "دروسته ی پیکهاته که یه، که هه مو ئه و هۆکارانه دیاریده کات، که به هۆیه وه رسته یه ک ده بیت لیکدریتته وه، زانیاریمان ده داتی، که جیاوازی بکه ین له نیوان لیکدانه وه ی جیاواز له رسته کاند، که هه مان ئاستی روکه شیان هه یه"، (Crystal: 2008, 31) به جوړیک دو رسته ی هاوبهش له ئاستی قولدا، به هاوواتا

داده‌نرین، هرچه‌نده له گوگردندا جیاوازبن، به‌لام ئەگەر له‌م پۆناندا جیاوازبن، هاوواتانین، هرچه‌نده له درکاندندا هاوشیوه بن، ئەمەش دەبیته به‌لگه‌ی کاریگه‌ری ئاستی قول له‌ سەر واتای رسته.

(۱) چایه‌که‌ت بخۆره‌وه.

(۲) چایه‌که‌ت ساردبویه‌وه.

رسته‌ی (۱) و (۲) هه‌مان ئاستی قولیان هه‌یه، هرچه‌نده له‌ درکاندندا جیاوازبن، به‌واتایه‌کیتر له‌ لای قسه‌که‌ر و گوینگر هه‌مان واتا ده‌گه‌یه‌نن، دو رسته‌ی هاوواتان. که‌واته ئەم پۆنانه، ئاستیکی واتاییه و په‌یوه‌ندی واتایی نیوان رسته‌کان نیشانداده‌ت، یه‌که‌مجاریش توانای لی‌کدانه‌وه‌ی واتایی رسته به‌و ئاسته‌ دراوه، هرچه‌نده (چۆمسه‌کی) له‌ سه‌ره‌تادا له‌ روی واتاوه ئەو گرنگییه‌ی به‌ پۆنانی قول نه‌دا، به‌لام دواتر هه‌ردو ئاستی قول و پوکه‌شی بۆ دیاریکردنی واتای رسته به‌بئه‌مانا. ئاستی قولیش له‌م دو به‌شه‌ پیکدیته: (ئه‌حمه‌د: ۲۰۱۵، ۳۱) یه‌که‌م: فه‌ره‌نگ: هه‌مو یه‌که‌ فه‌ره‌نگییه‌کان و وشه و مۆرفیته‌کان ده‌گرته‌وه، که به‌ هه‌ریه‌که‌یان ده‌وتریت دانه‌ی فه‌ره‌نگی، هه‌ر یه‌کیک له‌مانه‌ خاوه‌نی دو سیمان، یه‌کیکیان واتا و ئەوه‌یتریان چۆنییه‌تی خۆیندنه‌وه‌یه‌تی.

دوهم: یاسا‌کانی فریزپیکه‌یتان: یاسا‌کانی فریزپیکه‌یتان و یاسا فه‌ره‌نگییه‌کان پیکه‌وه کارده‌که‌ن، بۆ به‌ره‌مه‌ینانی چوارچیوه‌ی رسته‌یه‌کی نابه‌رجه‌سته.

۱-۲-۱: تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی ئاستی قول:

ئاستی پۆنانی قولی رسته، چه‌ند تاییه‌تمه‌ندییه‌کی هه‌یه، گرنگترینیان ئەمانه‌ن:

۱- زاراوه سینتاکسییه‌کان، تیییدا به‌ دانه‌ی فه‌ره‌نگی پرده‌کرینه‌وه، واته‌ بواریکه‌ بۆ گوپینه‌وه‌ی هیمما به‌ دانه‌ی فه‌ره‌نگی، که‌ تیایدا یاسا‌کانی فه‌ره‌نگ پۆل ده‌بینن. (حه‌سین: ۲۰۱۲، ۳۱)

(۳) مامۆستا په‌رتوکی به‌ خۆیندکاره‌که‌ دا.

له‌م رسته‌دا، که‌ پۆنانی ئاستی قول، له‌ جیکه‌وته‌ی زاراوه سینتاکسییه‌کان له‌ یاسا‌که‌دا، دانه‌ی فه‌ره‌نگی دانراون و چالی زاراوه سینتاکسییه‌کانیان پیپرکراونه‌ته‌وه.

۲- په‌یوه‌ندی واتایی هه‌یه، که‌ سروشتی په‌یوه‌ندی واتایی نیوان کردار و فریزه‌ داواکراوه‌کانی پونده‌کاته‌وه. (Fowler: 1971, 10) بۆ نمونه: کرداریکی وه‌ک (خۆیندی)، داوای بکه‌ریک ده‌کات، که‌ یه‌کیک له‌ سیما واتاییه‌کانی (+مروّف) بیته‌ و به‌رکاریکیش وه‌رده‌گریته‌، که‌ سیمای واتایی (+ خۆیندن) یه‌لگرتبیته‌ و له‌گه‌ل ره‌گه‌که‌یدا گونجاوبیته‌، چونکه‌ کرداریکی تییپه‌ره، به‌لام کرداریکی وه‌ک (نوست \emptyset), ته‌نیا داوای بکه‌ریک ده‌کات، که‌ یه‌کیک له‌ نیشانه‌ واتاییه‌کانی (+ گیاندار) بیته‌، چونکه‌ کرداریکی تینه‌په‌ره.

(۴) - بارام وانه‌ خۆیندی.

(۵) أ- شیرزاد نوست ∅.

ب- شیره که نوست ∅.

۳- په یوه نډیبه سینتاکسییه کانی نیوان که رهسته کانی رسته، له م ئاسته رۆناییه دا جیبه جیناکرین، واته ئاستیکی ریکنه خراوی رسته یه له روی په یوه نډیبه سینتاکسییه کانه وه، (حسهین: ۲۰۰۹، ۲۳)، یه کیک له و په یوه نډیبه سینتاکسیانه، له و شیوه زارانه ی، که دۆخی ریزمانیان دهن به مورفیم، له م ئاسته دا دهرناکه ون، وه ک شیوه زاری هه ورامی:

(۶) أ- من ئارام وینو. (ئاستی قول)

ب- من نه سرین وینو. (ئاستی قول)

کاتیک په یوه نډیبه سینتاکسییه کانی نیوان که رهسته کان له ئاستی روکه شدا جیبه جیده کرین، ئەم دۆخه ریزمانیانه له شیوه ی مورفیمدا دهرده که ون.

(۷) أ- من ئارامی وینو. (ئاستی روکه ش)

ب- من نه سرینی وینو. (ئاستی روکه ش)

۴- دارشته ی راسته و خوی گوگردنه ریزمانییه کانه، ئەم گریمانیه ئەو واتایه ده گه یه نیت، که رۆله بابته ییه کان به گوگردنه ریزمانییه کان ده به خشرین، که ده بیته به ته وای و بیکه موکوری بن. (مه حوی: ۲۰۰۱، ۲۵) واته هیچ دیارده یه کی ئابوری له م ئاسته دا جیبه جیناکریت.

(۸) - من سیو ده خۆم.

نه ک: - سیو ده خۆم.

(۹) - مالی ئیمه سوتا.

نه ک: - مالمان سوتا.

۵- له رۆنایی قولدا، رسته نابه رجه سته یه و گوناکریت، تا بو ئاستی روکه ش نه گوریت.

(۱۰) أ- من وانه نوسیم. (ئاستی قول)

ب- من وانه م نوسی. (ئاستی روکه ش)

۶- له توانیدا نییه، تایبه تمه نډیبه کانی زمانیکی دیاریکراو، یان زاریکی تایبه تیی زمانیک به شیوه یه کی گشتی بخاته رو، چونکه تایبه تمه نډیبه کان، په یوه نډیبه یان به ریکه وتنه سینتاکسییه کانه وه هیه، که به ره می یاساکانی گواستنه وه ن و گواستنه وه کانیش له ئاستی روکه شدا پیاده ده کرین. (حسهین: ۲۰۰۹، ۳۳).

۷- که رهسته کانی رسته له جیکه وته ی بنه رته ی و چه سپاوی خویاندان و هیچ جیگورکییه ک ناکه ن.

۱-۲-۲: په یوهندی واتی ناسویی:

جوړیکه له په یوهندی واتی نیوان کهرسته کانی رسته، که "دراوسیتیه که له نیوان توخمه به شداربوه کانی یه که رسته دا به دیده کریت، ئەمەش دەبیته تایه تمه ندییه که بو پیکهیتانی رسته له ئەجامی ئەو یه که له دوا ییه که بونه ی، که وشه کان دهیگر نه بهر و کاریگره ییان له سهر یه کتری ده بیت و ئەو کاریگره ییه ش پابه ندده بیت به پیش و پاشی هه ریه که له و زنجیره یه وه" (معین: ۲۰۰۵، ۱۷)، به و واتییه ی پیکهینه ره کانی رسته (بکه ر، بهر کار،... کردار) به شیوه یه کی ناسویی له سهر یه که هیل به دوا ی یه کدا دین و له په یوهندی دراوسیتیه تی، یان پیکه وه هاتندا دهن، ده بیت وشه کان هاوړییه تی، له گه ل یه کتر دا دروست بکه ن و په یوهندی واتی له نیواناندا هه بیت، که "بریتیه له په یوهندی سینتاکسی نیوان وشه کان و دهر که وتن و گونجانیان له گه ل یه کتر دا و له ناو چوارچیوه ی رسته دا به شیوه یه کی ناسویی، واته کام وشه له گه ل کام وشه دا ده چنه پال یه که وه". (فرهادی: ۲۰۰۸، ۳۳) نمونه:

(۱۱) یاریزانه که به قاچی راست له توپه که دای.

له م رسته دا، په یوهندی نیوان (یاریزانه که، قاچ، راست، له توپه که...) په یوهندییه کی واتی ناسویییه، ئەو په یوهندییه له سهر یه که هیل به شیوه ی ناسویی ده بیزیت. کرداری (لیندا) تپه ره، پیوستی به بکه ر و بهر کار هیه، به پپی سیما واتییه کانی کرداره که، ده بیت بکه ره که یه کیک له سیما واتییه کانی (+زیندو) ی هه لگرتیت، بهر کاره که ش سیما یه کی (+نازیندو) بیت و له گه ل ره گی کرداره که بگونجیت، (راست) بو رونکر دنه وه و دهر خستی (قاچ) هاتوه، (توپ به قاچ) لینه دهریت.

گرنگی په یوهندی ناسویی له وه دایه، که رسته ی (دروست و نادرست) له یه کتر جیا ده کاته وه، کاتیک لیکدانه کان له روی (ریزمان و واتاوه) دروست بن. رسته ی دروست به ره مدیت، که کهرسته کانی له ناو خویاندا ریکن، واته رسته که مهرجی (ریزمانی رسته + په سندی واتی) تیدابیت، به لام رسته ی نادرست، کهرسته کانی له نیوان خویاندا نه گونجاون، رسته که ناریزمانییه، یان په سندی واتی نییه، ئەمەش بو به زاندنی ئەو کوتانه ده گه رپته وه، که کهرسته یه کی رسته به سهر کهرسته یه کی تر دا ده یسه پینی، که کوتی هاوسیتیه تی، یان کوتی پیکه وه هاتنن. (بو ئەم زانیارییه سودم له: فرهادی: ۲۰۰۲، ۱۰ وەرگرتوه).

کوتی پیکه وه هاتنیش کوتی هه لپژاردن و هاوړییه تی له خۆده گریت. کهرسته کانی رسته، به دوا ی یه کدا دین و به هوی چند یاسایه که وه له یه کتر ده درین، که له روی واتاوه په یوهندییان به یه کتر وه هیه، له هه موشیان به هیزتر کرداره، که به شیکی سهره کی رسته یه و رۆلیکی گرنگی له دروستکردنیدا هیه. کردار له هاوړییه تیکردن و هه لپژاردنی کهرسته کانی تری رسته دا هه ژمونی هیه، هه ژمونی کردار له وه دایه، که "کوتی هه لپژاردن و هاوړییه تی له دست وشه به ده سه لاته که یه له رسته دا، که (کردار) ه، واته په یوهندی

(بکەر- کردار) و (بەرکار- کردار). (ناوخۆش: ۲۰۰۵، ۳۴). بکەر له ناو پرستهدا په یوه نهدیه کی ریزمانی و واتایی به کرداره وه ههیه، له زمانی کوردیدا ده که ویتته سه رهتای پرستوه و فریزی ناوی ئه و ئه رکه ده بیئت. له په یوه نهدیه واتایی نیوان بهرکار و کرداردا، ته نیا کرداری تیپه ر توانای هه لبراردنی بهرکاری ههیه، چونکه تیپه ر پیوستی به بهرکار نییه. پیوسته بهرکار له روی واتاییه وه، له گه ل رهگی کرداردا بگونجیت، که رهسته یه ک ناتوانیت بیته بهرکار، ئه گه ر له روی واتاییه وه، له گه ل کرداردا نه گونجاو بیت، که واته بکەر و بهرکار و کردار په یوه نهدی واتایی له نیوانیاندا ههیه، پرستیه ک هه رچه نده ریزمانیش بیت، به نادرست داده نریت، ئه گه ر په سندی واتایی نه بیت. کۆتی دراوسییه تی، یان پیکه وه هاتن ئه م دو کۆته له خۆده گریت: أ- هه لبراردن: دو وشه، یان زیاتر، که به یه که وه دین، هه ندی کۆت ده خه نه سه ر یه کتری له پرستهدا، ئه م جو ره کۆتانه پیمان ده گوتریت کۆتی هه لبراردن. (دزه ی: ۲۰۱۴، ۱۴۹) کردار که رهسته یه کی هه لبریره، په یوه ست به سیما واتاییه کانییه وه، که رهسته پیوسته کانی، بو رۆنانی پرستیه کی دروست هه لده بژیریت، هه لبراردنی بکەر و بهرکار، یان هه ر که رهسته یه کی تری پیوست له لایه ن کرداره وه، بو رۆنانی پرسته "راسته وخۆ په یوه نهدی به ئه رکی خودی که رهسته کانی پرستوه ههیه، ناییت ئه م په یوه نهدیه ی نیوان ئه رکی واتایی و ئه رکی بکەر و بهرکار بخاته پشتگۆی". (سه عید: ۲۰۰۹، ۶۸) به و واتاییه ی کۆتی هه لبراردن له واتای وشه کانه وه دروسته بیت، نه هاتنه دی ئه و کۆتانه ی، که کردار له بکەر و بهرکار ده یه ویت، پرستیه کی نادرست به رهه م دیت.

(۱۲) أ- شوشه که شکا.

ب- * ئاوه که شکا.

کرداری (شکا)، ده بیت یه کیک له سیما واتاییه کانی بکه ره که ی (+رهق) بیت. پرسته ی (۱۲-ب) نادرسته، به هۆی به زاندنی کۆتی هه لبراردنه وه هاتۆته دی، بکه ره که له روی واتاوه په سند نییه و کرداره که په سندی ناکات، نه گونجانی واتایی دروسته وه. (۱۳) أ- ئاسۆ پشیله کوشتی. ب- * ئاسۆ به رد کوشتی.

رهگی کرداری (کوشتی)، بهرکاریک هه لده بژیریت، که سیمای واتایی (+زیندو)ی هه لگرتبیت، ناتوانیت، بهرکاریک په سند بکات، که سیمای واتایی (+زیندو)ی نه بیت، پرسته ی (۱۳-ب)، نادرسته یه که ی له به زاندنی کۆتی هه لبراردنه وه سه رچاوه ی گرتوه، چونکه کرداری (کوشتی) بهرکاریک په سهند ده کات، که سیمای واتایی (+گیاندار)ی هه بیت، له کاتیکیدا (به رد) سیمای (-گیاندار)ی هه لگرتوه، له ئه نجامدا پیکدادانی واتایی له جو ری (پله ی نه گونجان) دروسته بیت، که به رزترین پله ی پیکدادانه.

ب- هاوړپښه تیبی: ئەم کۆته "په یوه نډی ناسایی به یه که وه هانتی وشه یه که، له گه ل هندی وشه یتر له ناو رسته یه کدا، له سهر بنه مای ریککه وتن، په یوه نډی هاوړپښه تیبی نیوان وشه کانی زمان پله داره، هندی وشه هه، راده ی به کارهیتانیان به رزه و هندیکی تر نزمه". (دزی: ۲۰۱۴، ۱۴۸) که رسته ی به ده سلات، که کرداره، به ته واوی به سهر که رسته کانی تر دا زاله و له سهر بنه مای گونجان و ریککه وتن، که رسته کان به دوا ی یه کدا بو ناو رسته راده کیشیت، ئەو راکیشانه ش به کۆتی هاوړپښه تیبی ناوده بریت، ئەو واتاییه، که وشه به هوی هه لسوکوت و هانتی، له گه ل وشه ی تر دا په دای ده کات، له سهر بنه مای وشه یی کارده کات، بو نمونه وشه ی (جوان، قوز)، هه رچه نده له هاوواتا ده چن و له واتادا له یه که وه نزیکن، به لام له واتای هاوړپښه تیدا جیاوازن.

(۱۴) أ- کچی جوان گوښگره.

ب- * کچی قوز دانیشه.

وشه ی (جوان)، له گه ل (کچ) دا هاوړپښه تیبی هه یه، به لام (قوز) ناتوانیت، له گه ل (کچ) دا هاوړپښه تیبی دروستبکات، نادرستی رسته ی (۱۴ب)، به هوی به زانندی کۆتی هاوړپښه تیبی وه هاتوته ئاراه و له ئەنجامدا پیکدانی واتایی دروستبوه، که له جوړی (پله ی ناته بایی) ه، که ئەمه ش "که مترین پله ی پیکدانی واتاییه، که له هه لژاردنی به هه له ی وشه ی هاوواتاوه دیت". (فهراهی: ۲۰۰۲، ۱۲)، لادانه واتاییه که ی که متره له لادانی واتایی کۆتی هه لژاردن، به دانانی وشه یه کی نزیک له هاوړپښه تیدا، ده بیته رسته یه کی دروست.

۳-۱: کردار (پیناسه و پونانی):

کردار، زاراهیه که له شیکردنه وه ی زمانه وانیدا به کار دیت، یه کیکه له به شه کانی ئاخاوتن، ئەو که رسته یه، که "ده که ویتته کۆتایی رسته و باسیک له باره ی بکه ره وه راده گه یه نیت. ئەم که رسته یه ی، ئەو ئەرکه ده بینیت گری کرداریه، کردار به شیکری سهره کی رسته یه و ده وریکی گرنگی له دروستکردنی رسته له زماندا هه یه و هیچ رسته یه کیش بی کردار دروستنابیت". (فهراهی: ۲۰۱۳، ۳۱-۳۲)، ئەم که رسته یه پرکه ره وه ی چالیکی سهره کی رسته یه و پۆلی له پرکردنه وه ی چاله کانی تری رسته دا هه یه. ئاشنابون به کردار و ئەو پۆلانه ی له رسته ی زمانیکی دیاریکراودا هه یه تی، به پيساکانی ئەو زمانه ئاشنامان ده کات، چونکه "را ده ی زانینی زمانیک و به کارهیتانی به په وانی، به نده به راده ی درکردنی چونیته تیبی کارکردنی کردار و په یوه نډیبه کانی له سیسته می ئەو زمانه دا". (ئه مین: ۲۰۱۶، ۷) چه نډین پیناسه بو کردار کراوه، به گشتی پودان و کات و که سی تیدایه، یه کیکه له و پیناسانه بو کردار، "نیشانه ی پودانی کاریکه له کاتیکی تاییه تیدا". (فهخری و موکریانی: ۱۹۸۲، ۱۰۸) له لایه ن شاره زایانی زمانه وه، کردار له پوی پونانه وه به شیوازی جیاواز و له سهر بنه مای جیاواز

دابەشکراوه، يه کيک له و بنه ما و پيوهرانه بۆ ليکۆلینه وه له دابهشکردنی کردار (مۆرفيم)ه، "سادهترین کردار له زمانی کوردیدا له سێ مؤرفيم که متر پیکنه هاتوه، که ئهوانيش مؤرفيمي (رهگ، کات، کهس)ن، به لام له ههندی باردا دهکريت مؤرفيمي کهس (جیناوی لکاو بۆ کهسی سینی می تاک) دهرنه که ویت. ههروهها له کرداری (بو)دا دهشیت رهگ و مؤرفيمي کاتی ئیستایش بسوین و دهرنه کهون". (والی: ۲۰۱۵، ۵۵) پۆنانی کردار پۆلی له دهوله مندرکردنی فرههنگی زمان و زۆرکردنی ژمارهی کردار له زماندا ههیه، چونکه کرداره بنجییهکان له زمانی کوردیدا ژمارهیان زۆر نییه، له ریی پۆنانه وه دهتوانریت ئه و بۆشاییانه پربکرینه وه. کردار له ئاستی قولی رسته دا، فریزه پیوستییهکانی داوا دهکات، بکه ره به پپی کهسی کردار و بهرکاریش به پپی رهگه کهی دینه ناو رسته.

۱-۳-۱: جۆرهکانی کردار:

کردار له زمانی کوردیدا، به پپی ویسته فرههنگییه کهی، گۆرانی به سهردا دیت، له ئاستی قولدا بۆ پۆنانی رسته، فریزه پیوستییهکانی داوا دهکات. به شیوهیه کی گشتی له زمانی کوردیدا چوار جۆر کرداری فرههنگیمان ههیه، که چوار جۆر فریزی کرداری دروست دهکهن، لیرده ئاماژه به و کرداره فرههنگییهکان و یاسا فرههنگییهکانیان دهکهن:

یه کهم: $V^0 + [.....]$ ئه م جۆره کردارانهی، که له فرههنگدا به پپی ئه م یاسایه ن، هیچ تهواو که ریکی فرههنگییهکان بۆ دیارینه کراوه، ئهوانیش کرداره تینه په رهکان، وهکو (هات، پۆیشیت، چو، کهوت، خهوت، مرد، گریا، ترسا، هتد).

(۱۵) منداله که ترسا \emptyset .

(۱۶) پیاوه که مرد \emptyset .

(۱۷) کچه که گریا \emptyset .

دوهم: $V^0 + [N]$ جۆریکی تری کردار په پرهوی ئه م دهروازه فرههنگییه دهکهن، که بریتیین له کرداره تینه په رهکان، واته ئه م جۆره کردارانه پیوستییهکان به تهواو که ره، وهکو (خواردی، بردی، هینای، کتای، ناردی، کپی، هتد).

(۱۸) من خانوم کپی.

(۱۹) ئه و زهوییه کهی کتای.

(۲۰) تۆ نانت خوارد.

سینییه: $V^0 + [PP]$ ههندی کرداری تر هه ن، که فۆرمهکانیان نابنجین، کرداری داپیژراون، له فرههنگدا پینشگری (پی، تی، لی)یان له گه لدایه، ئه م کردارانه، فۆرمه بنجییه کهیان په پرهوی یاسای یه که م دهکهن. ئه م

کردارانه فریزه تهواوکه رهکانیان به شیوهی فریزی پریپوزیشنی دردهکهون، وهکو (پیزانی، پیگه‌یشت، تیگه‌یشت،... هتد).

(۲۱) تو به ههواله کهت زانی.

(۲۲) من به تو گه‌یشتم.

(۲۳) ئەو له وانه که گه‌یشت.

چوارهم: $V^0 + [N, PP]$ ئەم جوړه له کردار له فەرهنګدا، که په‌پره‌وی ئەم یاساییه ده‌کن، دو ته‌واوکه‌رییان هه‌یه، یه‌کیکیان له شیوهی فریزی پریپوزیشنی دردهکهون و ئەوی تریشیان فریزی ناوین، وهکو (لیکرد، تیگرد، پیددا، تیخست، تیوه‌پیچا،... هتد).

(۲۴) من کتیبه‌که‌م به ئەو دا.

(۲۵) ئەو نه‌وزادی له براهی کرد.

(۲۶) نه‌سیرین ئاوی له چه‌وزه‌که کرد. (بو جوړه‌کانی کردار سودم له: مه‌عروف: ۲۰۱۳، ۶۸ وه‌رگرتوه)

۲-۳-۱: د‌روازه‌ی ف‌ره‌ه‌نگی کردار:

ف‌ره‌ه‌نگ م‌ؤد‌یل‌یکه که‌ره‌سته و یاسای تایب‌ت به خ‌وی هه‌یه. سینتاکس یه‌کیکه له‌و پیکهاتانه‌ی، که ده‌بیته ده‌رخ‌ه‌ری دیوی ده‌روه‌ی زانیارییه ف‌ره‌ه‌نگییه‌کان. د‌روازه‌ی زانیاریی توخمیکي ناو ف‌ره‌ه‌نگ، ده‌بیته ه‌وکار بو دروستکردنی دروسته سینتاکسییه‌کان، هه‌مو ئەو زانیارییانه‌ش لای ئاخ‌یوه‌ری زمان بونیان هه‌یه. کردار، له‌گه‌ل ئارگومینته - داواکراوه‌کانی، د‌روازه ف‌ره‌ه‌نگییه‌که‌ی دیاریده‌کن.

بو نمونه: کرداریکی وه‌ک (تیگرد)، د‌روازه ف‌ره‌ه‌نگییه‌که‌ی به‌مجوره ده‌بیت:

(۲۷) منداله‌که به‌رد له ماله‌که گرتی.

تیگرد: $[PP - NP + V]$

که‌واته له روانگه‌ی د‌روازه‌ی ف‌ره‌ه‌نگی کرداره‌وه، ر‌وانی ر‌سته، بریتی ده‌بیت له:

أ- فریزی ناوی ب‌که‌ر + ئارگومینت داواکراو (فریزه پیویسته‌کانی) + ئارگومینت داواکه‌ر (کردار).

ب- فریزی ناوی ب‌که‌ر + ئارگومینت داواکه‌ر (کردار).

له روانگه‌ی هیزه‌وه، کردار دابه‌شده‌بیت: بو (تینه‌په‌ر) و (تیپه‌ر)، "مه‌به‌ست له هیزی کردار ژماره‌ی ئەو فریزانه‌یه، که کرداریک داویان ده‌کات و پیویستیتی، بو ئەوه‌ی له‌گه‌لیاندا ر‌سته‌یه‌کی ر‌یزماندروست و واتادار داب‌ریژیت". (حسه‌ین: ۲۰۲۱، ۱۵) له روی ر‌وانه‌وه کرداره‌کان دابه‌شده‌بن بو: بنجی و نابنجی، نابنجیش دو جوړه: داب‌ریژراو و لیکدراو، هه‌روه‌ها کردار ب‌که‌ردیار و نادیاریشی هه‌یه.

یهکه م: تینه پهر: ئهوانه ن، که له رسته دا "یهک بوشایی پر دهکه نه وه، که ئه ویش، یان بکه ره، یان هیزیکی نادیاره، ئه م هیزه نادیاره ش له روی ریزمانیه وه شوینی بکه ده گریت، بکه نادیاریشی لی دروست ناکریت، تا نه کریت به تیپهر" (مهلا زاده یی: ۲۰۱۳، ۷۸) به واتایه کیتر تینه پهر هیزی کرداره که ی، له فریزی ناوی بکه ره وه تینا په ریته سهر هیچ فریزیکی تر، له بهر ئه وه به تینه پهر ناوزه دده کریت، بو کرداری بنجی و نابنجی دابه شده بیت:

۱- بنجی: ئه و کردارانه ن، که مورفیمی به ند و سه ره به ست به شداری له رۆنانیادا ناکه ن و ته نیا له مورفیمه کانی (رهگ، کات، کهس) پیکهاتون. وهکو کرداره کانی: (هات، کهوت، مرد... هتد) له روی پیوستیان به جیکه وته وه "کومه له ی ئه م جو ره کردارانه، یهک شوینین، چونکه له بکه ره به ولاره پیوستیان به که ره سته ی دیکه نییه، تا ته و او یان بکات". (سه عید: ۲۰۰۹، ۵۱) سیماکانیان بریتین له: کردار، [فریزی ناوی]

(۲۸) نه خو شه که مرد.

(۲۹) مندا له که گریا.

(۳۰) ئه و کهوت.

۲- نابنجی: ئه وانه ن، که له روانگی سازکردنیان به هو ی مورفیمه به ند و سه ره به سته کانه وه ئاماده ده کرین، بو دارپژراو و لیکدراو دابه شده بن:

أ- دارپژراو: له کرداره بنجیه کانه وه به یاریده ی مورفیمه به نده کان سازده کرین، ئه وانه یان، که له فه ره نگدا پیشگره کانی (بی، تی، لی) له گه لدا یه، وهکو: (لیچو، پیکهوت، تیچو،... هتد). "ئه م جو ره کردارانه، دو جیکه وته بین و سیماکانیان، بریتین له: کردار، [فریزی ناوی]، [فریزی پرپوزیشنی]". (حسه یین: ۲۰۲۱، ۱۶) ئه مانه هه رچه نده تینه پهرن، به لام ته نیا به فریزی ناوی بکه واتاکانیان ته و او نابیت و پیوستیان به فریزی پرپوزیشنی هه یه.

(۳۱) کوره که له باوکی ده چیت.

(۳۲) پارهی زور له خانوه که چو.

(۳۳) به رده که به ئوتومیله که کهوت.

هه ندیکیتر له و کردارانه به هو ی پیشگره کانی (هه ل، دا، رۆ،... هتد) پیکدین. وهکو: (هه لچو، رۆچو، داته پی،... هتد)، ئه وانه یهک شوینین، ته نیا فریزیکی ناویان بو ته و او کردنی واتاکانیان پیوسته.

(۳۴) زه ویه که رۆچو.

(۳۵) که پره که داته پی.

(۳۶) شىرهكه هه لچو.

ب- لىكدراو: ئەوانەن، كه به هۆى مۆرفىمى سەربەست له كردارى بنجى ساز دەكرين و دو پارچەى واتادارن، وهكو (گيانى دەرچو، پهكى كهوت، رۆحى چو،...هتد)، ئەمانه "يهك جيكه و تهيين، چونكه تهواو كه رهكانيان به به شىك له كردارهكه ده ژميردريين". (سهعيد: ۲۰۰۹، ۵۱) سىماكانيان برىتييه له: كردار [فرىزى ناوى].

(۳۷) رۆحى مندا له كه چو.

(۳۸) گيانى نه خو شه كه دەرچو.

هه ندىكى تريان دو جيكه و تهيين وهكو (چاوى پيكهوت، خهوى ليكهوت،...هتد)، سىماكانيان برىتين له: كردار [فرىزى ناوى]، [فرىزى پرىپۆزىشنى]. (حسهين: ۲۰۲۱، ۱۶)

(۳۹) خویندكارهكه چاوى به ماموستا كهوت.

(۴۰) ئاگر له پوشهكه بهربو.

دوهم: كردارى تىپه: ئەوانەن، كه "له رسته دا دو توخم، يان زياتر وهرده گرن، كه كاريگه رى له بكه ره وه تىده په رسته سەر بهر كار، بو ئەوهى واتاى رسته تهواو بكات، ئەو بكه رهى كردارهكه دهكات، ئەركى كردارهكهى دهكه وىته سەر يه كيك، يان شتىك له خوى به دەر، واته دو بوشايى پرده كاته وه، كه بكه ر و بهر كارن". (مهلازاده يى: ۲۰۱۳، ۷۸) به واتا يه كى تر، هيزى كردارهكه له بكه ره وه تىده په رسته سەر بهر كار، بويه به تىپه ر ناوده برىت.

كردارى تىپه ره كانيش بو هه ريه كه له بنجى و نابنجى دابه شده بن:

۱- بنجى: ئەوانەن، كه له په گى كردار و مۆرفىمه سىنتاكسىيه كانى كردار پىكهاتون، مۆرفىمى بهند و سەربەستيان له گه لدا نىيه، وهكو (فروشتى، نوسى، خواردى، كریم، گرتم، خویندمه وه...هتد)، ئەم جورانه برىتيين "له و كردارانهى، كه دو كه رهسته (دو فرىزى ناوى) وهرده گرن، واته ته نيا به كه رهسته يه ك واتاى رسته كه تهواو نابىت". (فهراهى: ۲۰۱۳، ۳۲)

(۴۱) ئارىيان گۆڧاره كه كرى.

(۴۲) من نامه كه خویندمه وه.

(۴۳) تو خانوه كه فروشتت.

۲- نابنجى: ئەوانەن، كه له كردارى بنجى سازده كرين به ياريدەى مۆرفىمى بهند و سەربەست، بو دارپژراو و لىكدراو دابهش دهبن:

أ- داپژراو: ئەوانەن، کە بە ھۆی مۆرفیمە بەندەکانەو دەروستبۆن، ھەندیکیان بە یاری دەی پیشگرەکانی (ھەل، دا، را،... ھتد) سازبۆن. وەکو (ھەلخست، داخست، رابخست، ھەلبرێ،... ھتد)، "دو جیکەوتەین و سیماکانیان بریتین لە: کردار، [فریزی ناوی]، [فریزی ناوی]" (حسەین: ۲۰۲۱، ۱۸).

(۴۴) ژنەکە جلەکان ھەلخستی.

(۴۵) پۆلیس تاوانبارەکە ھەلبریی.

(۴۶) ئەو دەرگاکی داخستی.

ھەندیکی تر لەو کردارە داپژراوانە، بەھۆی پیشگرەکانی (پێ، لێ، تێ) دروستدەبن، وەکو (پیدا، پیزانی، لیسەند، تیگرت... ھتد)، ئەمانە سێ کەرەستە (دو فریزی ناوی و فریزیکی بەند) وەردەگرن، "واتە تەنیا بە دو کەرەستە، واتای رستەکە تەواو نابێت، بۆیە پێویستی بە کەرەستەکی تر ھەیە بۆ ئەوھێ واتاکە تەواو بێت". (فەرھادی: ۲۰۱۳، ۳۳)

(۴۷) من کتیبەکان بۆ کتیبخانە ھێنام.

(۴۸) من بۆ مالی ئیوہ ھاتم.

ب- لیکدراو: ئەوانەن، کە بەھۆی مۆرفیمی سەربەستەو دەروستبۆن، لە دو پارچە و اتادار پیکھاتون، وەکو: (سویندی خوارد، ھەپەشەیی کرد، ھیرشی کرد،... ھتد)، ئەم جوورە کردارانە دو شوینین، سیماکانیان بریتین لە: کردار، [فریزی ناوی]، [فریزی ناوی]، بەشی یەکەمی کردارەکانیان دەبنە بەرکار و یەکیکن لە دو جیکەوتەکە.

(۴۹) پیاوھەکە سویند خواردی.

(۵۰) دوژمن ھیرش کردی.

ھەندیکی تر لەو کردارە لیکدراوانە دو جیکەوتەیین، وەکو (ئاویدا، پاکیکردەو، بۆیەیی کرد،... ھتد)، سیماکانی: کردار، [فریزی ناوی]، [فریزی ناوی] یان ھەلگرتو.

(۵۱) کریکارەکە خانووەکە بۆیە کردی.

(۵۲) نازەنین باخچەکە ئاودای.

(۵۳) کچەکە ژورەکە پاکیکردەو.

ھەندێ لەو کردارە لیکدراوانەش "سێ جیکەوتەیین و سیماکانیان بریتین لە: کردار [فریزی ناوی]، [فریزی ناوی]، [فریزی پرپیۆزیشن]". (حسەین: ۲۰۲۱، ۱۸) ئەم کردارانە بە دو فریزی ناوی واتاکانیان تەواو نابێت، وەکو (ئەژماریکرد، لەقەلەمیدا، پاکیکردەو،... ھتد).

(۵۴) تو ئه و به زانا له قه له م دات.

(۵۵) من شاهو له ریزی سه رکه وتواندا ئه ژمارکردم.

بهشی دوهم: رۆله واتاییهکان و دروستهی فریزهکانی کردار

۱-۲: رۆله واتاییهکان:

یهکیک له لقه تیورییهکانی (GB)، تیوری رۆلی واتاییه، که به چه ندین زاراوه ناوبراوه له وانه: "رۆلهکانی دۆخ، دۆخهکانی ژیره وه، رۆله ئه رکبیهکان، رۆلی بابتهانه". (Cruse: 2000, 281) مه و دای کارکردنی ئه م تیوره ئاستی قولی رستهیه، که په یوهندی سیمانتیکی نیوان کردار و فریزه داواکراوهکانی شیده کاته وه، به واتاییه کیتتر، ئه م وه چه تیوره له (GB) دا، "باهه خ به دیاریکردنی رۆله سیمانتیکیهکان ده دات، که چۆم سکی پنیان ده لیت: (رۆله سیمانتیکیهکان)، سینتا (θ /Theta) پیتیکی گریکیه، شیوهی کورتکراوهی (thematic) که، پییدهوتری رۆلی واتایی". (Horrocks: 2014, 102) ئارگومینتهکان له چوارچیوهی پریدیکاته کانه وه، رۆله واتاییهکانیان پییده دریت، ئه مه ش له چوارچیوهی دو پرهنسپیدا جیبه جیده کریت، که ئه مانه ن:

یه که م: هه لبژاردنی واتایی (Semantic Selection): بریتییه له توانای پریدیکاتهکان بو کۆتبه ندکردنی جووری ئه و ئارگومینتانهی، که به شداری له گه لدا ده که ن، به مه ش پریدیکات ژماره ییکی دیاریکراو له و ئارگومینتانه هه لده بژیریت، که رۆلی سینتا (θ) وه رده گرن. (قادر: ۲۰۰۹، ۱۰۸) کردار ئه و فریزه ناوییانه داواده کات، که خاوه نی هه ندی نیشانهی تایبه ت به خو بیانن و له گه ل سروشتی کرداره که دا ده گونجین، بو نمونه کرداریکی وه کو (کهوت \emptyset)، ته نیا رۆلی واتایی (کارای دهویت، به لام کرداریکی وه ک (خواردی) دو رۆلی واتایی، (کارا) و (کارتیکراوی) له گه لدا یه.

(۵۶) ئاراز کهوت \emptyset .

(۵۷) ئاو یزه سیو خواردی.

له رستهی (۵۶) دا، کرداری (کهوت \emptyset) وه کو پریدیکاتیکی ئارگومینتیکی هه لده بژیریت و رۆلی واتایی (کارای) پییده دات، چونکه تینه په ره، به لام له رستهی (۵۷) دا، کرداری (خواردی)، دو ئارگومینتی پیویسته، چونکه به یه ک فریز واتای له رسته که دا ته و او نابیت، یه کیکی له و ئارگومینتانه، رۆلی واتایی (کارای) پییده دریت، که به کری رسته که یه و ئه وی تریشیان به رکاری رسته که یه و رۆلی واتای (کارتیکراوی) ده دریت.

دوهم: هه لبژاردنی کاتیگوری (Category Selection): له پال هه لبژاردنی واتاییدا وه کو تایبه تمه ندییکیتری پریدیکات کارده کات، ئه مه ش توانای پریدیکاته له هه لبژاردنی که تیگوری ته و او کار (Complement)، که یه که فرهه نگیه که بواری پییده دات، هه ر پریدیکاتیکی، یان کرداریکی له ریگهی ده روازه فرهه نگیه که وه، ده توانیت جووری کاتیگورییه ته و او کاره که ی ده ستنیشانبکات. (سه رچاوهی پیشو: ۱۰۹)

له کاتی پیدانی رۆله واتاییه کان به ئارگومینته کان، ده بیته پریدیکاته کان، سیما واتاییه کانیاں له گه ل نیشانه واتاییه کانی ئارگومینته کاندا ریکبکه ون، سه ره نه جامی ئەم ریکبکه وتنه، وه رگرتنی ئەو رۆله واتاییانه یه له لایه ن ئارگومینته کانه وه، که جیکه وته کانیاں پی پرده کرینه وه، جیکه وته ی بکه ری، که به ئارگومینتی دهره کیی ناوده بریت، له لایه ن فریزی کرداریی (VP) هوه رۆلی واتایی پیده دریت و جیکه وته ی به رکاریی که به ئارگومینتی ناوه کیی داده نریت، له لایه ن ره گی کردار (V) هوه رۆله کانی پیده به خشریت، پرۆسه ی به خشرینی ئەم رۆله واتاییانه ش له ئاستی رۆنانی قولدا جیبه جیده کرین.

۱-۱-۲: رۆله واتاییه کانی بکه ر:

بکه ر یه که م ئه رکی سینتاکسییه، به شیوه یه کی گشتی کرده ی کردار جیبه جیده کات، له شیکردنه وه ی رسته دا دو جو ر بکه ر هیه، که (رێزمانی و لۆژیکی) ن. ا- بکه ری رێزمانی: که ره سته یه کی سه ره کی رسته یه، ده که ویته سه ره تای رسته، کردار باسینکی له باره وه راده گه یه نیت، له که س و ژماره دا، له گه ل کرداردا ریکده که ویت. (فه رهادی: ۲۰۱۳، ۲۲) جیکه وته ی بکه ری له رسته دا پرده کاته وه.

ب- بکه ری لۆژیکی: بریتیه له بکه ری راسته قینه ی کردار، ئەگه رچی له شوینی بکه ری ئاساییدا به کارنه هاتیت، یان لبرا بیت. (عومه ر: ۲۰۱۴، ۸۵). ئەم جو ره ده کریت جیکه وته ی بکه ری پرکاته وه، یان پرنه کاته وه. بکه ر له رۆنانی رسته دا، ئەم رۆله واتاییانه ی پیده دریت:

۱- کارا Agent: رۆلیکی واتایی زیندوه، "که به کاریک هه لده ستیت، یان پوداویک ده نیته وه و به ئەجامی ده گه یه نیت". (سه عید: ۲۰۰۹، ۱۹) ئەم رۆله واتاییه، سیما بنه ره تییه کانی [+N، +زیندو، +هینز، +مه به ست] هه لده گریته. (قادر: ۲۰۰۹، ۱۲۳) به گشتی (کارا) چهن جو ریکی هیه، ده کریت رۆله واتاییه که ی (ئه نجامده ر) بیت، که جیبه جیکه ری کرداره که یه. (دزه یی: ۲۰۱۵، ۱۰۱)

(۵۸) جوتیاره که زه وویییه که کیلای.

(۵۹) نه وزاد رۆمانه که دنوسیت.

(۶۰) منداله که نانه که خواردی.

له م رستانه دا، (جوتیاره که، نه وزاد، منداله که) فریزی ناوی بکه رن، رۆلی واتایی (کارا) یان له جو ری (ئه نجامده ر) پیدراوه، سیمای بنه ره تییاں، زیندون، توانای ئەجامدانی کرده ی کرداره که یان هیه، هه روه ها مه به ستییانه، کرداره که به ئەجام بگه یه نن (ئه نجامده ر)ن، یان ده توانن مه به سته که یان بگو رن و کرداره که به ئەجام نه گه یه نن (ئه نجامنه ده ر) بن.

(61) جوتیاره که زهوییه که نهکیلائی.

(62) نهوزاد پۆمانه که نانوسیت.

(63) ئەو نانه که نهخواردی.

ههندی له کرداره تینهپهپهکان، پۆلی واتایی (کارا) به فریزی ناویی بکههکانیان دهدهن، ئەو کردارانه، بکههکانیان پیزمانی و لوژیکین.

(64) أ- منداله که نوست.

ب- منداله که نهنوست.

(65) أ- ئاری هات.

ب- ئاری نههات.

لهم پرستانه دا، (منداله که، ئاری)، فریزی ناویی بکهه، پۆلی واتایی (کارا) یان ههیه، لهو کردارانهی ئهرین پۆلی واتایی (ئهجامدهر) و لهوانهی نههرین، پۆلی واتایی (ئهجامندهر) یان پیدراوه. بهلام ههندی له تینهپهپهکان، که به هۆی پاشگری (اند) هوه بو تیهپ دهگورین، وهکو (روخا، شکا، کولا، در، باری، پسا، خورا... هتد)، "بهبی پاشگری (اند)، له توانایان نییه (کارا) یه کسهه ههلبژیرن، بهلام کاتی ئەم پاشگره بچیتته سهه ئەم کردارانه، توانای ئەوهیان دههاتی، که (کارا) ههلبژیرن". (سههید: 2009، 20).

(66) کریکاره که خانوه که پوخاندی.

(67) منداله که شوشه که شکاندی.

(68) نهسرین شیره که کولاندی.

فریزی ناویی بکهه، ههیه که له (کریکاره که، منداله که، نهسرین) پۆلی واتایی (کارا) یان له لایهه فریزه کردارییهکانیانه وه پیدراون، کردارهکانی (پوخاندی، شکاندی، کولاندی) له تینهپهپه وه به هۆی پاشگری (اند) کراون به تیهپ. دهکریت بکهه پۆله واتایی (سههپهشتیار) ی پیدریت، چونکه "ههندی جار کارا کهسیکی سههپهشتیار دهبیت و له ریگهیه وه روداو جیهه جی دهکات". (سههین: 2022، 137)

(69) ئەندازیاره که قوتابخانه که دروستکردی.

لهم پرسته دا، فریزی ناویی بکهه (ئهندازیاره که)، پۆلی واتایی (کارا) ی له جووری (سههپهشتیار) پیدراوه، چونکه له ریگهیه ئەوه وه قوتابخانه که دروستکراوه و ئەندازیاره که تهنیا ئهرکی سههپهشتیکردنی بینیه. له پرستهیه کدا دهگونجیت، فریزه ناوییه بکهه که (کارا) بیت، به جووریک، که "هۆی ئەجامدانی کرداریک بیت و خوئی ئەجامی نه دابیت" (سههید: 2009، 20). به لکو فریزه ناوییه بکهه که "به هۆی یهکیکی ترهوه، ئەم

کرداره‌ی ئەنجامداوه، دروست بونی ئەم جۆره کۆزەتیقه ده‌گه‌رپته‌وه بو زیادکردنی کارایه‌کی تر". (عومه‌ر: ۲۰۱۴، ۲۸)

(۷۰) جوتیاره‌که زه‌وییه‌که به نه‌وزاد کتای.

(۷۱) دارا پیاوه‌که به بارام کوشتی.

(۷۲) مامۆستا وانه‌که به نه‌سرین نویسی.

له‌م پرستانه‌دا، هه‌ریه‌که له (جوتیاره‌که، دارا، مامۆستا)، پۆلی واتایی (کارا)یان پیدراوه، هه‌رچه‌نده بکه‌ره‌کانیان خۆیان کرداره‌کانیان ئەنجام نه‌داون، به‌لام هه‌ریه‌که‌یان بون به هۆکار بو پودانی کرده‌ی کرداره‌کان.

۲- کارتی‌کراو Patient: که‌سیکه، یان شتیکه، که به هۆی کرده‌یه‌که‌وه کاری تیده‌کریت. (محهمه‌د: ۲۰۰۹، ۹۶) ئەم پۆله واتاییه له‌لایه‌ن ئەو کرداره تینه‌په‌رانه‌وه، که بکه‌ره‌کانیان پیزمانین، یان له‌لایه‌ن ئەو کرداره تینه‌په‌رانه‌وه، که بکه‌ره‌کانیان نادیارن، به فریزی ناوی بکه‌ر ده‌درین.

(۷۳) شوشه‌که شکا.

(۷۴) منداله‌که که‌وت.

(۷۵) خانوه‌که فرۆشرا.

ده‌کریت به هۆی ئەو کارتی‌کردنه‌وه، کارتی‌کراوه‌که زیانی به‌رکه‌ویتی، واته (زیانبه‌رکه‌وتو) بیته، که جۆریکی کارتی‌کراوه.

(۷۶) که‌په‌رکه روخا.

(۷۷) په‌نجه‌ره‌که شکینرا.

(۷۸) پیاوه‌که کوژرا.

فریزه ناوییه‌کانی (که‌په‌رکه، په‌نجه‌ره‌که، پیاوه‌که) بکه‌ری پیزمانین، له پوی سینتاکسیه‌وه چالی بکه‌ریان پرکردوته‌وه، پۆلی (کارتی‌کراو)یان له جۆری (زیانبه‌رکه‌وتو) پیدراوه. ده‌کریت پۆلی واتایی کارتی‌کراوه‌که له جۆری (سودمه‌ند) بیته، که بکه‌ر وه‌ریده‌گریته.

(۷۹) خویندکاره‌که خه‌لاتکرا.

(۸۰) منداله‌کان بو سه‌یران بران.

(۸۱) نازهنین بو ئاهه‌نگه‌که بانگه‌یشترکرا.

لهم پستانه‌دا، فریزه ناوییه بکه‌ره‌کان (خویندکاره‌که، منداله‌کان، نازه‌نین) بکه‌ری پیزمانین، پۆلی کارتیکراویان له جۆری (سودمه‌ند) پیدراون، که کرداره‌کانیان بکه‌رنادیارن. ده‌گونجیت، پۆلی واتایی کارتیکراوه‌که، (به‌ره‌م) بیئت، که به فریزی ناوی بکه‌ر ده‌دریئت.

(۸۲) پرده‌که دروستکرا.

(۸۳) پۆمانه‌که نوسرا.

(۸۴) پرۆژه‌که ته‌واوکرا.

هه‌ریه‌که له بکه‌ره پیزمانییه‌کانی (پرده‌که، پۆمانه‌که، پرۆژه‌که) له پرسته‌کانیاندا، پۆلی کارتیکراوی (به‌ره‌م) یان پیدراوه. (بۆ جۆره‌کانی کارتیکراو سودم له: حسه‌ین: ۲۰۲۲، ۶ وه‌رگرتوه)

۳- ئامیر Instrument: ئه‌و فریزه ناویانه‌ن، که بیگیانن و له جۆری ئامرازن، بۆ پودانی کرداره‌که به‌کارهاتون. (دزه‌یی: ۲۰۱۵، ۱۰۲)

(۸۵) کلله‌که قفله‌که کردیییه‌وه.

(۸۶) به‌رده‌که سه‌ری منداله‌که شکاندی.

(۸۷) چه‌قۆکه ده‌ستی ژنه‌که بریی.

هه‌ریه‌که له (کلله‌که، به‌رده‌که، چه‌قۆکه)، فریزی ناوی بکه‌رن، پۆلی (ئامیر) یان پیدراوه، ئه‌م فریزانه سیمای نازیندویان هه‌لگرتوه، بکه‌ری پیزمانین و چالی بکه‌ریان پرکردۆته‌وه.

۴- هیز Force: پۆلیکی تره له و پۆله واتاییانه‌ی، به فریزی ناوی بکه‌ر ده‌دریئت، "که هیژیکی سروشتییه ده‌بیته مایه‌ی گۆرانکاریه‌ک". (قادر: ۲۰۰۹، ۱۲۷) به هۆی ئه‌و هیزه سروشتییه‌وه پوداویک پوده‌دات، وه‌کو (لافاو، ره‌شه‌با، بومه‌له‌رزه،...هتد)، ئه‌م پۆله واتاییه، به (هۆکاری ده‌ره‌کی) ش ناوده‌بریی. (بروانه: عومه‌ر: ۲۰۱۴، ۸۶)

(۸۸) لافاو پرده‌که پوخاندی.

(۸۹) ره‌شه‌با دره‌خته‌که شکاندی.

(۹۰) بومه‌له‌رزه شاره‌که ویران کردی.

فریزی ناوی بکه‌ری (لافاو، ره‌شه‌با، بومه‌له‌رزه)، پۆلی واتایی (هیز) یان پیدراوه، چونکه ئه‌و هیزه سروشتییه‌وه پوداوه‌کانیان دروستکردون.

۵- ئه‌زمونکار Experienter: ئه‌م جۆره له پۆلی واتایی فریزی ناوی بکه‌ر، "تایبه‌تمه‌ندی ئه‌و که‌سه ده‌رده‌خات، که خاوه‌ن هه‌ست و درکپیکردنه". (دزه‌یی: ۲۰۱۵، ۱۰۲)

(۹۱) دیاکو دلته‌نگه.

(۹۲) فریشتە دلخۆشه.

(۹۳) ئاسۆ غەمبارە.

۶- باس Theme: پۆلیکی واتاییه، به فریزی ناوی بکهرد دهریت، که له رستهکهدا زانیارییه که دهربارهی فریزه ناوییه که دهریتتهرو، بههوی گوزارهیه کیشهوه، گوزارشتی لیده کریت، گورینی باری تیدانییه و هیچ گورانکارییه که روناتات. (بو ئەم رۆله سووم له: قادر: ۲۰۰۹، ۱۲۴ وەرگرتوه)

(۹۴) باخچه که گهرهیه.

(۹۵) هیز له یه کیتیدییه.

(۹۶) ههواله که ئاشکرایه.

۷- ههستیاری Sensitive: ئەم رۆله واتاییه، که به فریزی ناوی بکهرد دهریت، له لایه ن ئەو کردارانهوه "که ههست و بیر و ناسینهوه و په بێردن و بوچون دهرده بېن و له رینگه ی ههستهکانی مروقه وه نهجامدهدرین، کرداری وهک (باوه ردهکا، دهزانی، ههست دهکا،... هتد) ". (فهراهی: ۲۰۰۸، ۶۶) بکهرد له م رۆله واتاییه، ئەوهی که په پێندهبات، یان وهک راستییه که دهریده بریت، یان باوهری پێدهکات (دیارده)یه.

(۹۷) تو ئەوان به بلیمهت دهزانیت.

(۹۸) من ههسته که م، که تو نهخوشیت.

(۹۹) ئەوان لهو باوه ردهدان، که ئەمسال دهردهچن.

۸- گوران Change: پۆلی واتایی "ئەو فریزه ناوییه بکه رانهن، که له دوخیکه وه بو دوخیکی تر، گورانیا ن به سه ردا هاتوه، یان دیت ". (حسهین: ۲۰۲۲، ۱۳۹)، کرداری (بو) له رستهکانیا نندا ئەو رۆله واتاییه به فریزی ناوی بکهرد ده دات.

(۱۰۰) شاناز بو به ماموستا.

(۱۰۱) سههۆله که بو به ئاو.

(۱۰۲) ئەو بو به ئەندازیار.

فریزی ناوی بکهردی (شاناز، سههۆله که، ئەو) له دوخیکه وه بو دوخیکتر گوران، یان له باریکه وه بو باریکی تر، گورانیا ن به سه ردا هاتوه، پۆلی واتایی (گوران)یا ن پیدراوه.

۹- رهوشتکار Behavior: پۆلی واتایی ئەو فریزه ناویانهن، که له رستهکانیا نندا، بکهرد که "ئاسایی مروقیکی به ئاگایه، که بی ئاگایانه کرداره که نهجامده دات، واتا دهسه لاتی به سه ر کرده کهدا ناشکیت ". (فهراهی: ۲۰۰۸، ۶۸-۶۹) به واتاییه کتر بکهرد، کردار به بی ویستی خوی نهجامده دات، وهکو (هه ناسهیدا، بورایه وه، رشایه وه، کوکی، پژمی،... هتد).

(۱۰۳) ژنه که بورایه وه.

(۱۰۴) منداله که رشایه وه.

(۱۰۵) نه خووشه که هه ناسه ده دات.

۱۰- ئارا Existenc: فریزی ناوی بکه، رۆلی واتایی (ئارا) ده بیته، واتای ئه وه ده گه یه نیته، که سه که، یان شته که له ئارادایه و هه یه، فریزه ناوییه که کهس، یان شت بیته، کرداره که، (بو)ه، له شیوه ی دارپژراویدا، به هوی پیشگری (هه) وه، بو کاتی ئیستا دروستبوه.

(۱۰۶) ناشتی له ولاتدا هه یه.

(۱۰۷) ئیوه هه ن.

۲-۱-۲: رۆله واتاییه کانی بهرکار:

بهرکار به دوهم ئهرکی سینتاکسیی داده نریت، که له دوا ی بکه ر دیت و له لایه ن کرداره وه (رهگی کردار) رۆله واتاییه کانی پیده دریت، بهرکار "ئه و که رهسته یه یه له ناو رسته دا، که له ژیر کاریگری کرده ی کردار دایه، ئه گه ر ئه و که رهسته یه راسته خۆ له ژیر کاریگری کردار دابیت، ئه و پئی دهوتری بهرکاری راسته وخۆ، که خۆی له دوهم گری ناوی رسته دا ده نوینی، که رهسته یه کی سه ره کی ئه و رسته نه یه، که کرداره کانیان تیپه رن". (فه رهادی: ۲۰۱۳، ۲۳)

ده بیته جیاوازی له نیوان دو جو ر بهرکاردا بکریت، که ئه مانه ن:

أ- بهرکاری واتایی (سیمانتیکی): بهو فریزه ناویانه ده گوتریت، که "رۆلی واتایی کارتیکراویان هه یه، واته کاریگری رودانی کرداریان ده که ویته سه ر، له ریزمان و دنیای ده ره وه دا (لوجیک) بهرکارن". (حسه ین: ۲۰۲۲، ۱۳۹)

(۱۰۸) خویندکاره که وانه که نویی.

فریزی ناوی (وانه که)، جیکه وته ی بهرکاری پرکردوته وه، بهرکاری سینتاکسییه، ههروه ها بهرکاری سیمانتیکی شه و له ژیر هه ژمونی کرداره که دا رۆلی واتایی کارتیکراوی پیدراوه.

ب- بهرکاری ریزمانی (سینتاکسی): بهو فریزه ناویانه پیناسه ده کرین، که چالی بهرکاری واتاییان پرکردوته وه، به لام کاریگری کرده ی کرداریان ناکه ویته سه ر. "ئه و که رهسته یه ده بیته بکه ری (لوجیکی)، یان بهرکاری ریزمانی". (بروانه: عومه ر: ۲۰۱۴، ۸۵) ئه م بهرکارانه، له گه ل کرداره تیپه ره کانی (بینی، بیستی،.... هتدا دین.

(۱۰۹) من تو بینیم.

(۱۱۰) دایکه که گریان مندا له که بیستی.

فریزی ناوی (من، دایکه‌که) بکهری ریزمانیین، چونکه چالی بکهریان پرکردوته‌وه، فریزه‌کانی (تۆ، گریانی مندال‌که)، چالی بهرکاریان پرکردوته‌وه، بهرکاری سینتاکسیین، بکهری رسته‌کانیان رۆلی واتایی کارتیکراویان پیدراون و بهرکاره‌کانیش رۆلی واتایی (کارا)یان دراونه‌تی، کاریگه‌ریی کرده‌ی کرداره‌کان که‌وتوته سهر بکهره‌کان و بهرکاره‌کان ئه‌و کاریگه‌رییه‌یان دروستکردوه.

فریزی ناوی بهرکار چهند رۆلیکی واتایی پیده‌دریت، له‌وانه:

۱- کارتیکراو Patient: ئه‌و رۆله واتاییه‌یه، که به بهرکار ده‌دریت، بهرکاره‌که "که‌وتوته ژیر کاریگه‌ریی کرداره‌که و گۆرانی به‌سه‌ردا هاتوه". (دزه‌یی: ۲۰۱۵، ۱۰۴) کاریگه‌رییه‌که‌ش ئه‌رینی، یان نه‌رینی ده‌بیت.

(۱۱۱) ئاکۆ ئۆتۆمبیل‌که سوتاندی.

(۱۱۲) ئه‌و په‌نجهره‌که شکاندی.

(۱۱۳) مندال‌که په‌رتوکه‌که دراندی.

له‌م سی رسته‌دا، (ئۆتۆمبیل‌که، په‌نجهره‌که، په‌رتوکه‌که)، بهرکاری رسته‌کان، رۆلی واتایی (کارتیکراو)یان له‌جۆری (زیانبه‌رکه‌وتو) پیدراون، لێرده‌دا کرداره‌کان کاریگه‌ریی نه‌رینیان له‌سهر بهرکاره‌کان دروستکردوه، یان به‌پینچه‌وانه‌وه، ده‌کریت کرداره‌که کاریگه‌ریی ئه‌رینی دروستبکات، که به‌هۆیه‌وه (به‌ره‌م)یک دیته‌ئاراوه، بهرکاره‌که رۆلی واتایی (به‌ره‌م)ی پیده‌دریت.

(۱۱۴) کریکاره‌که خانوه‌که دروست کردی.

(۱۱۵) شازیار چیرۆکیک نویسی.

(۱۱۶) کچه‌که کلاوه‌که چینی.

له‌م رسته‌دا، فریزی ناوی بهرکاری (خانوه‌که، چیرۆکیک، کلاوه‌که)، رۆلی واتایی (کارتیکراو)یان له‌جۆری (به‌ره‌م) پیدراون. هه‌روه‌ها ده‌گونجیت، جۆری (کارتیکراو) نه‌زیانبه‌رکه‌وتو بیت و نه‌به‌ره‌م، به‌لکو به‌ کاریگه‌ریی کردار، گۆران به‌سهر بهرکاردا هاتبیت، چونکه "پودانی هه‌ندیک کردار، گۆرانکاری به‌سهر بهرکاردا ده‌هینیت". (حسه‌ین: ۲۰۲۲، ۱۳۹)، بهرکاره‌که رۆلی واتایی (کارتیکراو)ی له‌جۆری (گۆراو) پیده‌دریت.

(۱۱۷) کچه‌که کراسه‌که شتی.

(۱۱۸) شاکار خانوه‌که بۆیه کردی.

(۱۱۹) ئه‌و ژوره‌که پاککردییه‌وه.

هه‌ریه‌که له‌م بهرکارانه، (کراسه‌که، خانوه‌که، ژوره‌که)، رۆلی واتایی (گۆراو)یان پیدراون، چونکه له‌روی پاکخواینی و جوانی و پروکاره‌وه گۆرانیان به‌سه‌ردا هاتون.

۲- باس Theme: لهم پۆله واتاییه دا " (به رکار) به زوری بابته تیکی بیلایهن هه لده بژیریت و ئهرکی واتایی (ته وهره) ده بییت. " (دزهیی: ۲۰۱۵، ۱۰۳) بارودوخی به رکاره که گۆرانی به سهردانایهت، پیش کرده ی کرداره که و دوی کردهش، هه مان بارودوخی ده بییت.

(۱۲۰) ئارمه ند باخچه که بینی.

(۱۲۱) ئه و ئۆتۆمبیله که فرۆشتی.

له م پستانه دا، (باخچه که، ئۆتۆمبیله که)، فریزی ناوی به رکارن، پۆلی واتایی (باس) یان پیدراوه، چونکه ته نیا باسیکن له پسته کاندای و بارودوخی کانیان گۆرانیان به سهردا نه هاتون.

۳- کارا Agent: پۆلی واتایی (کارتیکراو) به فریزی ناوی به رکار ده دریت، چونکه کاریگه ریی له سه ر بکه ره کان داده نین. به رکاره ریزمانییه کان ئه م پۆله واتاییه یان ده بییت. (حسه ین: ۲۰۲۲، ۱۳۹)

(۱۲۲) تۆ دهنگی ئه و بیستت.

(۱۲۳) دایکه که منداله که بینی.

له پسته ی (۱۲۲) و (۱۲۳) دا، هه ریه که له (دهنگی ئه و، منداله که)، له پسته کاندای، پۆلی واتایی (کارا) یان پیدراون. هه روه ها (تۆ، دایکه که)، بکه ری ریزمانیین، پۆلی (کارتیکراو) یان دراوه تی، به لام له لۆجیکدا به رکارن.

۴- وه رگیراو Recipient: لهم پۆله واتاییه دا ده گونجیت، به رکاره که که ره سه ته یه ک، یان شتیک بیت و له لایه ن بکه ره وه به خشرابییت. (بۆ ئه م پۆله واتاییه سو دم له: دزهیی: ۲۰۱۵، ۱۰۵ وه رگرتوه)

(۱۲۴) ئاسۆ خوین به نه خۆشه که به خشیی.

(۱۲۵) مامۆستا دیارییه که به خویندکاره که دای.

له م پستانه دا، هه ریه که له فریزه ناوییه کانی (خوین، دیارییه که)، به رکارن، پۆلی واتایی (وه رگیراو) یان پیدراون.

۵- سو دمه ند Beneficiary: پۆلیکی واتایی زیندوه، " به و فریزه ناوییه به رکارانه ده دریت، که له پودانی کاریک سو دمه ند ده بن. " (حسه ین: ۲۰۲۲، ۱۴۰)

(۱۲۶) باوکه که منداله کان بۆ سه یران بردی.

(۱۲۷) مامۆستا خویندکاره که خه لات کردی.

له م پستانه دا، فریزه ناوییه به رکارییه کانی (منداله کان، خویندکاره که)، پۆلی واتایی (سو دمه ند) یان پیدراون، چونکه له پسته کانیاندا سو دمه ندبون.

۲-۲: دروسته‌ی فریزه‌کانی کردار به پپی تیوری (X-bar):

ئەو فریزانه‌ی دینه دروسته‌ی قول‌ه‌وه، به پپی تیوری (x-bar) دینه ناوه‌وه، که یه‌کیکه له لقه تیورییه‌کانی (GB)، دروسته‌ی فریزه پیکهینه‌کانی رسته شیده‌کاته‌وه، که بریتین له فریزی ناوی و کرداری، ئەم تیوره له ئاسته دروسته‌یه‌کاندا په‌سنی چۆنیه‌تی داپشتتی فریزه‌کان ده‌کات، "له‌به‌رئه‌وه به تیوری دروسته‌ی فریز و داپژهری دروسته‌ی قول و روکەش و فورمه لو‌جیکیه‌کان داده‌نریت". (حسه‌ین: ۲۰۰۹، ۵۵) فریزی کرداری یه‌کیکه له فریزه گرنگ و سه‌ره‌کیه‌کانی ناو رسته، چونکه کردار خۆی سه‌ری ریزمانی فریزی کردارییه، له ئاستی رۆنانی قولدا دروسته‌ی فریزه‌کانی کردار، به پپی وسته فه‌ره‌ه‌نگیه‌که‌ی جۆری کرداره‌کان گۆرانیان به‌سه‌ردا دیت، چونکه "هه‌مو فریزه کردارییه‌کان رۆنانیکی ئارگومینتی خۆیان هه‌یه و فریزه کردارییه‌کان به هۆی ئەو ئارگومینتانه‌وه دیاریده‌کری، که کرداره‌کان داوايانده‌کن و پیوستیان پپیان هه‌یه، واته ئارگومینته‌کان به‌شداریکه‌رن و هاوبه‌شی له‌باریک یان چالاکیه‌کدا ده‌کن، که به هۆی کرداریکه‌وه ده‌رده‌برین". (Hageman: 1998, 43)، ئەم تیوره ره‌گه‌زه‌کانی (سه‌ره، ته‌واوکار، دیاریکار) به که‌ره‌سته‌ی سه‌ره‌تایی و بنجی فریز داده‌نیت، "سه‌ره) که‌ره‌سته به‌خورتیه‌که‌ی فریزه" (Cowper: 1992, 20)، پیوسته له‌هه‌مو فریزیکدا هه‌بیت، هه‌رچی دو ره‌گه‌زه‌که‌ی‌تره، مه‌رج نییه، هاوبه‌شی له پیکهینه‌ی هه‌مو فریزیکدا بکه‌ن. کردار به پپی سیما واتاییه‌کانی داوای فریزه‌کان ده‌کات، ئەو فریزانه‌ش به پپی یاسا‌کانی (x-bar) دروستبون. لیره‌دا چه‌ند کرداریک به‌نمونه وه‌رده‌گرین و فریزه داواکراوه‌کانیان شیده‌کینه‌وه:

۱- کردار هه‌یه، دروسته‌ی فریزه داواکراوه‌کانیان له (سه‌ره)، یان له (سه‌ره) و (ته‌واوکار) پیکدین و جیکه‌وته‌ی بکه‌ری پرده‌کهنه‌وه. وه‌کو (چو)، هات، پویشت، بردی، هینای،... هتد)، ئەمانه چه‌مکی گواستنه‌وه‌یان تیدایه، داوای شوینیش ده‌کن.

(۱۲۸) من چوم بو بازار.

(۱۲۹) ئەوان بو ئیره هاتن.

له رسته‌ی (۱۲۸) و (۱۲۹)دا، فریزی بکه‌ره‌کانیان ته‌نیا له (سه‌ره) پیکهاتون. ده‌کریت، دروسته‌ی بکه‌ره‌کانیان (سه‌ره) و (ته‌واوکار) بن. فریزه‌کانیان خسته‌پالی بن.

(۱۳۰) هاو‌پیکه‌ی من چو بو بازار.

(۱۳۱) خویندکارانی زانکوی سه‌لاحه‌دین بو زانکوی سلیمانی هاتن.

له‌م دو رسته‌دا: فریزی ناوی بکه‌ره‌کانیان له شیوه‌ی فریزی خسته‌پالیدان و له (سه‌ره) و (ته‌واوکار) پیکهاتون.

۲- هندی کرداری لیکدراو، کهرتی یه که میان ده بیته بکه و له شیوهی فریزی خستنه پالیدان، دروسته کانیان بریتین له: سه ره و ته و اوکار، وهکو (پوچی چو، په کی کهوت، هتد). (فهخری و موکریانی: ۱۹۸۲، ۱۵۰). (۱۳۲) پوچی من چو.

(۱۳۳) په کی نه خو شه که کهوت.

بکه ری ئه و رستانه، له (سه ره) و ته و اوکار پیکهاتون، ناتوانریت ته نیا یه ک وشه بیت، و اتا فریزه کانیان به ته نیا له (سه ره) دروستنابن.

۳- کرداری (بو)، ده کریت دروسته ی بکه ره کانیان به ته نیا (سه ره) بن، یان (سه ره) و (ته و اوکار) بن. (۱۳۴) من له هه ولیر بوم

(۱۳۵) مالی ئیمه له هه ولیره.

له رسته (۱۳۴) دا، فریزی بکه ره که ی ته نیا له (سه ره) دروستبوه، به لام له رسته ی (۱۳۵) دا، دروسته ی فریزه بکه ریبه که ی له (سه ره) و (ته و اوکار) پیکهاتوه.

۴- هندی کرداری تر هه ن، کهرتی یه که میان ده بنه (سه ره) بو دروسته ی فریزه به رکاریه کانیان، که له شیوهی خستنه پالیدا ده بن. وهکو (چاوی نوقاند، یاری کرد، هتد). (عهلی: ۲۰۱۴، ۲۲۰) (۱۳۶) نه خو شه که چاوی راستی نوقاند.

(۱۳۷) ئه و یاری باسکه ی کرد.

له م رستانه دا، دروسته ی فریزی بکه ره کانیان له (سه ره) و به رکاره کانیان له (سه ره) و (ته و اوکار) پیکهاتون.

ئه نجام

ئه و ئه نجامانه ی له م توژی نه وه یه دا به ده سته اتون:

۱. ئاستی رۆنای قول به دیاری که ری ئاستی سیمانتیکی ده ربر او هکان دانراوه، کاری گه ری له سه ر واتای رسته کان هه یه و به هوی هوه ده توانریت رسته کان لیک بدرینه وه.

۲. کردار که ره سته یه کی سه ره کی رسته یه و هه مو که ره سته کانی تر به کرداره وه به ندن و به ویستی کردار دینه ناو رسته وه، به واتایه کیتر، کردار هه ژمونی به سه ر هه ردو لایه نی سینتاکسی و سیمانتیکی رسته دا هه یه.

۳. له ئاستی قولی رسته دا، کردار رۆله واتایه کان دابه ش ده کات، فریزه ناوییه کان به پیی سروشتی کرداره که رۆلی واتایان پی ده درین. به ده وری کردار دا باز نه ی واتای جیاواز هه ن، که هه ر باز نه یه ک په یوه ندی واتای له نیوان کردار و فریزیکی پیکه پنه ری رسته دا دروست ده کات.

۴. که ره سته ی ئارگومینت - داوا کهر (کردار)، له ئاستی رۆنای قولدا داوای فریزه پیویسته کانی ده کات، دروسته ی ئه و فریزانه ش به پیی تیوری (x-bar) داده ریژرین، هه ندیکان ته نیا له (سه ره) و هه ندیکی تریان دروسته کانیان له (سه ره) و (ته و اوکار) پیکدین.

The role of verbs in sentence depth

Azad Ahmad Hussain¹ - Aziz Khald Abdalla²

¹⁺²Kurdish Department, College of Language, University of Sulaimani, Sulaimani, Kurdistan Region, Iraq.

Abstract:

The research is devoted to investigate Sulaimani Central Kurdish dialect. The focus of the research is on Syntax and it is related to language meaning, because there is an overlap between Syntax and Semantics, the structure of Sentence has two sides, (Form and meaning), and verb as a main element of the Sentence plays a major role in sentence structuring.

The importance of this study is rely on the previous studies, some aspects of Kurdish Syntax have been applied to the branches of (GB) theories. This study is the use of another powerful aspect and connected theories to Kurdish Syntax that is the role and power of verb in Kurdish Syntax. At this level it is the division of meaning. Which gives Semantic roles to other phrases in the Sentence. Another side of verb role is demanding the necessary phrases, because they are used up to the verb demand. In other words, verb dominates both Syntactic and Semantic aspects of the sentence.

Keywords: Verb role, deep level, Semantic role, Correctness of the requested Phrases.

سه‌رچاوه‌کان

- ئهمین، وریا (۲۰۰۹)، ئاسۆیه‌کی تری زمانه‌وانی، به‌رگی یه‌که‌م، ده‌زگای چاپ و بلاوکردنه‌وه‌ی ئاراس، هه‌ولێر.
- ئهمین، وریا (۲۰۱۶)، ریزمانی کاری زمانی کوردی، چاپخانه‌ی زانکوی سه‌لاحه‌دین، هه‌ولێر.
- حسه‌ین، ئازاد (۲۰۰۹)، سینتاکسی کرداری لیکدراو له‌ شیوه‌زاری هه‌ورامیدا، چاپخانه‌ی یاد، سلیمانی.
- حسه‌ین، شیلان (۲۰۱۲)، په‌یوه‌ندی سینتاکس و سیمانتیک له‌ ریزمانی کوردیدا، چاپخانه‌ی کاردۆ، سلیمانی.
- سه‌عید، یوسف (۲۰۰۹)، دۆخه‌کانی ژیره‌وه‌ لای فیلمۆرو هه‌ندئ لایه‌نی رسته‌سازی کوردی، چاپخانه‌ی حاجی هاشم، هه‌ولێر.
- دزه‌یی، عبدالواحد (۲۰۱۴)، واتاسازی وشه و رسته، چاپی سینه‌م، ناوه‌ندی ئاوێر بۆ چاپ و بلاوکردنه‌وه، هه‌ولێر.
- دزه‌یی، عبدالواحد (۲۰۱۵)، ریزمان و واتا، چاپی سینه‌م، هه‌ولێر.
- عه‌لی، به‌کر (۲۰۱۴)، چه‌ند لایه‌نیکی زمانه‌وانی، چاپی یه‌که‌م، چاپخانه‌ی هیثی، هه‌ولێر.
- عومەر، نه‌وزاد (۲۰۱۴)، کۆزه‌تیف له‌ زمانی کوردیدا، چاپخانه‌ی حاجی هاشم، هه‌ولێر.
- فه‌ره‌ادی، ساجیده (۲۰۰۸)، رسته و پاش رسته، چاپی یه‌که‌م، ده‌زگای چاپ و بلاوکردنه‌وه‌ی ئاراس، هه‌ولێر.
- فه‌ره‌ادی، ساجیده (۲۰۱۳)، هه‌ندئ لایه‌نی رسته‌سازی زمانی کوردی، چاپخانه‌ی حاجی هاشم، هه‌ولێر.
- فه‌خری، نه‌سرین. موکریان، کوردستانی (۱۹۸۲)، ریزمانی کوردی، چاپخانه‌ی زانکوی سه‌لاحه‌دین، هه‌ولێر.
- قادر، سه‌باح (۲۰۰۹)، هه‌ندئ ریزمانی ده‌سه‌لات و به‌سته‌وه (GB) له‌ زمانی کوردیدا، چاپخانه‌ی حاجی هاشم، هه‌ولێر.
- مه‌حوی، مه‌مه‌دی (۲۰۰۱)، رسته‌سازی کوردی، سلیمانی.
- مه‌لازاده‌یی، یارا (۲۰۱۳)، مۆرفۆسینتاکس له‌ شیوه‌زاری کۆیه‌دا، چاپخانه‌ی که‌مال، سلیمانی.
- محمد، دارا (۲۰۱۴)، هه‌ندئ لایه‌ن له‌ تیۆرییه‌کانی زمان، چاپی یه‌که‌م، چاپخانه‌ی ره‌نج، سلیمانی.
- مه‌مه‌د، حاتم (۲۰۰۹)، په‌یوه‌ندییه‌ رۆنانییه‌کانی نواندنه‌ سینتاکسییه‌کان، چاپی یه‌که‌م، چاپخانه‌ی خانی، ده‌وک.
- ناوخۆش، سه‌لام (۲۰۰۵)، پوخته‌یه‌ک ده‌رباره‌ی زمانناسی (میژویی، بونیاتگه‌ری، چۆمسکی)، هه‌ولێر.
- ئه‌حمه‌د، سیروان (۲۰۱۵)، دروسته‌ی سینتاکسی له‌ شیوه‌ ئاخواتنی ناوچه‌ی که‌رکوکدا، نامه‌ی ماسته‌ر، سکۆلی زمان، زانکوی سلیمانی، سلیمانی.
- معین، سازان (2005)، واتا و ده‌وربه‌ر، نامه‌ی ماسته‌ر، زانکوی سه‌لاحه‌دین، هه‌ولێر.
- والی، هه‌ژار (۲۰۱۵)، به‌ به‌ره‌می و هیزی کردار له‌ زمانی کوردیدا، نامه‌ی ماسته‌ر، زانکوی سلیمانی، سلیمانی.
- حسه‌ین، ئازاد (۲۰۱۲)، یاساکی گواسته‌وه‌ به‌ گشتی له‌ شیوه‌زاری سلیمانیدا، گوفاری زانکوی سلیمانی، به‌شی (B)، ژماره (۳۴).
- حسه‌ین، ئازاد (۲۰۲۱)، پۆلی ته‌واوکه‌ر له‌ پیکهاته‌ی رسته‌دا، گوفاری زانکوی گه‌رمیان، به‌رگ (۸)، ژماره (۴).
- حسه‌ین، ئازاد (۲۰۲۲)، په‌یوه‌ندی نیوان پۆله‌ واتایه‌کان و ئه‌رکه‌ سینتاکسییه‌کان، گوفاری زانکوی گه‌رمیان، به‌رگی (۹)، ژماره (۴).
- فه‌ره‌ادی، ساجیده (۲۰۰۲)، په‌یوه‌ندی واتایی نیوان کار و به‌شه‌کانی تری رسته، گوفاری زانکوی سلیمانی، به‌شی (B)، ژماره (۹).
- مه‌عروف، عه‌بدولجه‌بار (2013)، نواندنی زانیارییه‌ زگماکییه‌کان و دروسته‌ی فۆرمه‌ گۆراوه‌کان، گوفاری زانکوی سلیمانی، به‌شی (B)، ژماره (۳۸).

- Cook.Vivan and Newson. Mark (2007). Chomskys Unversal Grammer. Third edition. Black Well: Oxford.
- Cruse. Alan(2000). Meaning in language; An introduction to semantics and pragmatics. Oxford university press.
- Crystal. David (2008). A Dectionary of Linguistics and phonetics.Sixth Edition. Blackwell. Oxford.
- Fowler. Roger. (1971). An introduction to transformational Syntax, 1st edition, Routledge and Kegan pauek, Ltd , London.
- Haegeman. Liliane(1998).Introduction to Government and Binding Theory. Reprinted. 2nd edition. oxford: Black well.
- Horrocks.Geoffrey(2014).Generative Grammar. Routledge Taylor francis Group London and NewYork.
- Trask. R(1993). A dictionary of grammatical Terms in linguistics. Roultedge. London.